

Stogowska, Anna Maria

Ślady księgozbioru Goślickich

Notatki Płockie 41/2-167, 11-13

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ŚLADY KSIĘGOZBIORU GOŚLICKICH

Wawrzyniec Goślicki, humanista, kanonik kapituły plockiej, biskup poznański posiadał cenny księgozbiór, którego znaczną część stanowiły książki Marcina Goślickiego, kanonika kapituły plockiej i wrocławskiej. Obydwaj byli właścicielami Goślic pod Płockiem.

Szukając śladów ich cennych zbiorów Maria Kiefer-Kostanecka odnalazła jedną książkę z proveniencją W. Goślickiego w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich TNP¹. Autorka opracowania postawiła kilka pytań, które zostały bez odpowiedzi. Dotyczyły one głównie losów księgozbioru Goślickich. Problematykę braku zbiorów w reaktywowanym po 1907 roku Towarzystwie Naukowym Płockim potraktowała zdawkowo twierdząc, że do Biblioteki im. Zielińskich trafiły książki XVI-wieczne, dla których trudno określić proveniencję z powodu braku kart tytułowych lub dawnej ewidencji - inwentarzy. Postawiła słuszną tezę, że wiele książek uległo zniszczeniu w wywiezionej przez Niemców Bibliotece Diecezjalnej. Zginęły też książki ofiarowane dominikanom w Poznaniu, wywiezione przez Szwedów w XVII wieku i może choć część ich znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Upsali² oraz w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu.

Zachowana w Płocku książka "Decretales Georgij Noni Pontificis Maximi decretales, epistale...", Lyon 1542 z proveniencją "Contq Plocen. S. Dominici ex legatione III ac. Ress Laurenti Goślicki Episcopi Posnanseni"³ pochodzi ze zbioru plockich dominikanów.

Tak więc poszukiwania ograniczyć należy jedynie do książek posiadających proveniencję w formie ekslibrisu lub inskrypcji. Pozostałe książki traktować należy jako funkcjonujące poza zbiorem, gdyż nie zachowały się żadne inne źródła (spisy, inwentarze) pozwalające określić przynależność do właściciela.

W przypadku Goślickich zachowały się proveniencje pisemne dla Marcina Goślickiego: "Sum Martinii Goslickij iuris utriusque doctoris canonici ecclesiae Plocensis"⁴ i wyżej wymieniona dla Wawrzyńca. W obydwóch przypadkach książki znakowano ekslibrisem z przedstawieniem herbu Goślickich "Grzymała".

Księgozbiór Goślickich zaczął zbierać Marcin, kanonik plocki i wrocławski, doktor obojga praw. Po jego śmierci (1564 r.) przeszedł w ręce Wawrzyńca, pisarza politycznego, autora dzieła "De optimo senatorae"⁵, sekretarza króla Zygmunta Augusta, który zastąpił jako wybitny kaznodzieja, znawca języków, humanista. Był jednym z tych przedstawicieli kleru, którzy podpisali akt konfederacji warszawskiej 1573 roku. Jego poglądy nie zyskały zwolenników wśród kleru i dlatego może nie doszedł do wyższej godności⁶. Również naraził się swymi poglądami zawartymi w książce, która doczekała się kilku zagranicznych wydań (Wenecja 1568, Bazylea 1593, dwa wydania w Londynie). Były one zbyt śmiałe jak na epokę w której żył. W opracowaniu dotyczącym

Karta tytułowa "Decretales. Gregorij Noni Pontificis Maximi." W zbiorach Biblioteki im. Zielińskich TNP, sygn. XVI/744

sztuki rządzenia państwem twierdził: "Królowie zostali ustanowieni nie dla własnego, ale dla pożytku ludu... Zdarza się, że lud sam bierze na siebie prawo obrony swych wolności i przez działania konspiracyjne albo otwarte wystąpienie orężne, zrzuca jarzmo i ujmuje rządy w swoje ręce"⁷. Niektórzy w poglądach Goślickiego dopatrują się ustaleń późniejszej "Deklaracji Niepodległości Jeffersona" z 1776 r. Inni twierdzą, że miał wpływ na Szekspira analizując tekst "Hamleta"⁸.

W Bibliotece im. Zielińskich TNP znajduje się inne dzieło Wawrzyńca Goślickiego: "Witanie Rady Stanów Koronnych Polskich do króla... Zygmunta Trzeciego, w polu, przed miastem Kazimierzem przez... czynione 9 grudnia 1587", Kraków 1587, drukarnia Łazarzowa 1587⁹. Książka pochodzi jednak ze zbioru Zielińskich.

Wracając jednak do księgozbioru Goślickich, przypuszczalnie należy, że był dość znaczny. Nie wszystkie jednak książki mogły dotrzeć do Płocka. Zapewne większość po śmierci właściciela została w Poznaniu. Do Płocka trafiła część księgozbioru ofiarowana dominikanom, o czym świadczy proveniencja: "Conq. Plocen. S. Dominici...". Biskup A.J. Nowowiejski w swej monografii o Płocku pisze, że w XIX wieku było 96 książek pochodzących ze zbiorów Goślickich¹⁰. Prawdopodobnie po likwidacji klasztoru dominikanów część zbiorów trafić mogła do biblioteki katedralnej. Był to fragment

zbiorów, którego nie zrabowały także wojska pruskie po zajęciu Płocka i klasztoru w roku 1804 i nie dostał się do klasztoru reformatów¹¹.

Mając jednak na uwadze książkę ze zbiorów Goślickich: "Decretales...", nosi ona również inną proveniencję: "Bibliotheca Scholae Provincialis Plocensis" z datą 1815 warto podążać śladem właśnie tego zabytku. W dokumentacji źródłowej zachowała się lakoniczna notatka Kajetana Morykoniego w piśmie do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego:

"Z dawnych książek znajdujących się w bibliotece szkolnej, wiadomo oczywiście, że były w Płocku dwie dość znaczne biblioteki; jedna po jezuitach, druga zniesionego za rządów pruskich klasztoru dominikanów. Wszakże biblioteki te nie składają dzisiejszej szkolnej, gdyż książki poddominikańskie szczególnie otrzymała biblioteka szkolna z darów osób prywatnych, które weszły w posiadanie książek z biblioteki dominikanów"¹².

Zatem książki poddominikańskie pochodziły z darów osób prywatnych, które weszły w ich posiadanie. Ten ślad także się urywa.

Pozostały książki przechowywane w zbiorach Szkoły Płockiej. Biblioteka szkolna na wniosek powstałego w 1820 roku Towarzystwa Naukowego Płockiego została w 1821 roku połączona z biblioteką Towarzystwa. Reskryptem Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 21 września tegoż roku księgozbiór utworzył Bibliotekę Publiczną i Szkolną Województwa Płockiego¹³.

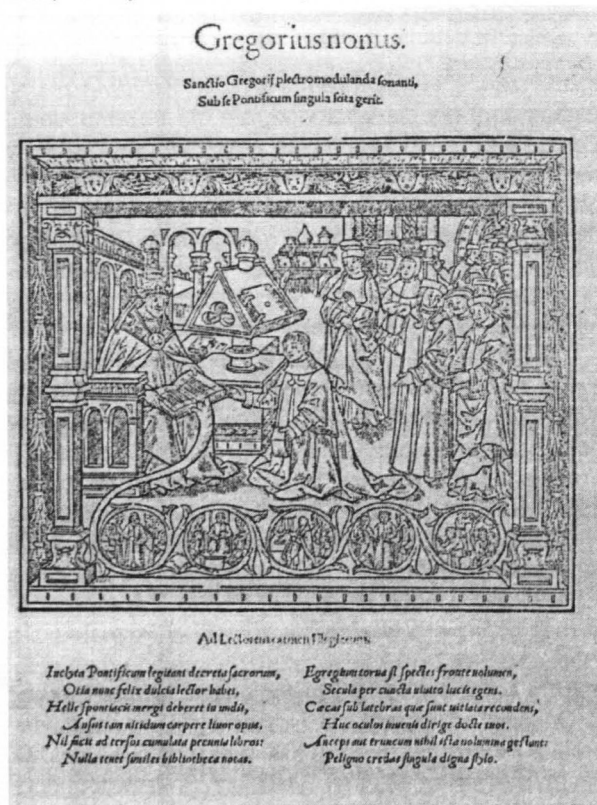
Biblioteka ta działała do 1831 roku, kiedy nastąpiła likwidacja Towarzystwa w wyniku represji po powstaniu listopadowym. Biblioteka jednak razem ze zbiorami

szkolnymi przetrwała jeszcze wiele lat. Książki były nieużywane, pokrywał je kurz, jak wspomina nauczyciel Stefan Rutki. W 1898 roku rektor szkoły Fedyrński postanowił odzyskać pomieszczenia biblioteczne na bursę dla uczniów, a książki wyrzucić na makulaturę. Wówczas nauczyciele znający wartość zbiorów zaczęli opowiadać. Interwencja ta sprawiła, że część książek w ilości 668 przekazano Uniwersytetowi w Warszawie¹⁴. Pozwono także nauczycielom zabrać część książek¹⁵, a na pozostałe ogłoszono licytację. Po książki zgłosiła się Petersburska Akademia Nauk. Spakowane w 40 pak książek w ilości ponad 3000 zabrano do Petresburga¹⁶. Wróciły one do Płocka po 1926 roku jako mienie rewindykowane na mocy traktatu ryskiego. Właśnie w tej części książek, które przekazano do utworzonej w 1907 roku Biblioteki TNP, Maria Kieffer-Kostanecka odnalazła książkę z księgozbioru Goślickich. Natomiast, nie wiadomo z jakich powodów, nie szukała książek we fragmencie przechowywanym w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Idąc tym śladem uzyskałam pomyślne rezultaty. W zbiorze 668 przekazanych książek jest: 7 inkunabułów¹⁷, 76 druków z XVI wieku, 52 z XVII w., 163 z XVIII w. i 147 z XIX w. Reszta to druki bez datacji.

Z analizy szczegółowej zbiorów przeprowadzonej przez A. Walkiewicza wynika, że w badanym fragmencie zbiorów można wyróżnić dwie kolekcje: zbiór książek po Marcinie Goślickim oraz zbiór książek - podręczników francuskich XIX wiecznych.

W zbiorze po M. Goślickim jest 13 vol. noszących ślady przynależności do właściciela. Oznaczono je napisem własnościowym: "Sum Martini Goślickij iuris utriusque doctoris canonici ecclesiae Plocensis". Posiadają one XVI wieczne oprawy skórzane, na których widnieje tłoczony na ślepo superekslibris z herbem Grzymała. Z wykazu książek wynika, że są to następujące książki:

1. Jover Francisco, Sanctoines ecclesiasticae tam synodicae quam pontificae, Parisiis 1555
2. Wolumen complectitur novellas constitutiones justiniani, Lugduni 1558
3. Ancharano Petrus de; Repertorium commentariorum super quinquelibros decretalium /Lugduni 1519/
4. Commentarii in clementiarum volumen, Venetiis 1497
5. Jonannes de Imola, Super primo decretalium. Eximi viri ac iuris tam canonici quam civilis doctoris samosisimi, Lugduni 1547
6. Propositus super quatro decretalia, Lugduni 1541
 - Propositus supertendis /b. m./ 1548
 - De actionibus interpretatio /b. m./ 1546
 - Terminiannium actionum. Bataviae /b. r./
7. Sextus liber decretalium, non solum ad castigatio-nas... sed etiam ad fidem vetustorum exemplarium... maximo labore recognitus, Lugduni 1544
 - Clementis Quinti constitutiones, quas Clementinas vacant... Alligenter recognitae, Lugduni 1541
 - Extravagentes XX Joannis vigesimi secondi, innumeris pene mendis purgatae, Lugduni 1548
 - Extravagentes communes omnes cum Summaris, Lugduni /b. r./

Ilustracja z "Decretales. Gregorij Noni Pontificis Maximi" przedstawiająca Papieża Grzegorza IX

8. Socini Mariani, Super Decretales tractatus, Lugduni 1547
9. Zabarella Francisco, Commentaria in elementinas ad veterum et recentiorum exemplarium, Lugduni 1560
10. /De actionibus iuris. Coloniae Agrippinae 1543/
11. Decius Philippi, Super decretalibus. Luculentus, atque memoria nostra, prudentissimi, Lugduni 1548
12. Durand Gillaume, Speculum iuris, T. 1-2, Basileae 1574
13. Durand Gillaume, Index in quatuor liber Speculi dom. Guillemi Durandi, Lugduni 1541

Z powyższego wykazu wynika, że w zbiorze są 2 egzemplarze zawierające po 4 tytuły (poz. 6 i poz. 7) tzw. klocki. Zatem pozostałość po bibliotece Goślickich zawiera 13 książek a 19 tytułów. W zbiorze przeważają książki prawnicze. Prawo starożytne - Kodeks Justyniana; prace prawników średniowiecznych Franciszka Zabarelli i filozofa XVI-wiecznego Gillauma Duranda. Na wyróżnienie zasługuje również zbiór dekretów synodalnych i papieskich - Extravagentes XX Joannis... Najstarszym drukiem jest inkunabuł: "Commentarii in clementiarum volumen" wydany w Wenecji w 1498 roku. Przeważają druki współczesne zbieraczowi, a więc XVI-wieczne.

Zastanawiającym jest, dlaczego w księgozbiorze brak książek Wawrzyńca Goślickiego - przecież był on spadkobiercą zbioru Marcina i on przekazał dominikanom plockim zbiory stryja. Obok znaków własnościowych M. Goślickiego figurują i proveniencje konwentu.

Na jakie jeszcze zagadki natrafimy szukając zbiorów Goślickich? Myślę, że trzeba ich szukać nie tylko w polskich księgozbiorach. Na zakończenie jeszcze

jedno pytanie, które się nasuwa: dlaczego tak wielka znawczyni zbiorów plockich jak Maria Kieffer-Kostanecka nie szukała księgozbioru Goślickich w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego? Przecież doskonale wiedziała o tym przekazie?

Inkunabuły ze zbiorów Biblioteki Szkolnej przekazane Uniwersytetowi Warszawskiemu

1. Św. Antoni: Confessionale domini Antoni Archiepiskopi Florentini, Arentinae 1496 druk Martinum Flatch 8° 3837, 28.13.1 5.3
2. Babikir: Ergitudines super venientes corpori humani, /b. m./ 1485 fol. 3994, 28.19.7.4 ^{b-c}
3. Benzo Ugo de Senensis: De principis medicinae. Venetiae 1485 druk. Andreanu fol. 3993, 28.19.7.4^a
4. Galenus Claudius: Pergamentis, medicorum omnium principis opera, T. 1-2 /Venetiis 1490/ 2°, 3995, 28.1 9.7.3
5. Nicolaus Falcutius /Nicilai Nicolaus/: /Sermo secundus de febribus. Sermo septimus de chirurgia et de decoratione/ /Venetiis 1490-1491/ fol. 3996, 28.19.7.2
6. Commentarii in elementinarum volumen, Venetiis 1497 fol. 4437, 28.18.1.14
7. Compilatio decretalium Gregorii IX, Basileae 1486, fol. 4325, 28.19.7.9

Przeważają książki z dziedziny teologii, medycyny, prawa.

Przypisy:

- ¹ M. Kieffer-Kostanecka, *O Wawrzynie Goślickim i jego księgozbiorze*, "Notatki Plockie" 1973, nr 2, s. 13.
- ² Ibidem. Autorka niestety nie podała źródła informacji.
- ³ Ibidem.
- ⁴ A. Walkiewicz, *Biblioteka Publiczna i Szkolna Województwa Plockiego /1773-1831/*, praca magisterska napisana w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 1971. Składa się z części opisowej - historii Biblioteki i katalogu sporządzonego na podstawie inwentarza Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Autorka pisze również o spuściźnie po Goślickich, s. 48-49.
- ⁵ R. Juskiewicz, *Współcześni Stanisławowi Grzebskiemu*, "Ciechanowskie Studia Muzealne" 1988, T. 1, s. 129.
- ⁶ Ibidem.
- ⁷ Ibidem.
- ⁸ T. Filipowicz, *Goślickiego "De optimo senatorae", a myśli polityczna w krajach anglosaskich*, "Przegląd Współczesny" 1934, nr 141.
- ⁹ Biblioteka im. Zielińskich TNP sygn. XVI/107.
- ¹⁰ A. J. Nowowiejski, *Plock. Monografia historyczna*. Plock 1931, s. 487.

- ¹¹ A. Stogowska, *Dzieje i funkcje Biblioteki Towarzystwa Naukowego Plockiego*. Plock 1994, s. 23 oraz W. Rolbiecki, *Towarzystwo Naukowe Plockie*. Wrocław 1969, s. 212.
- ¹² A. Stogowska, op. cit., s. 23.
- ¹³ Ibidem, s. 34.
- ¹⁴ Zachował się spis książek przekazanych dla Biblioteki Uniwersyteckiej - *Spisok knjig fundamental'noj biblioteki Plockoj carskoj guberni predznacennyh k otpravleniju v Varssavkij Universitet*. A. Walkiewicz liczbę przekazanych książek określiła na 668 (zob. s. 46), natomiast w katalogu podaje 648. A. Stogowska na podstawie informacji uzyskanej od pani T. Komender - kierownika Działu Starych Druków, podaje 686 tytułów w 1076 vol. (zob. s. 56).
- ¹⁵ St. Rutski, *Garsć wspomnień*, "Echa Plockie i Łomżyńskie" 1898, nr 39, s. 1.
- ¹⁶ Ibidem.
- ¹⁷ A. Walkiewicz, op. cit. wymienia jedynie 7 inkunabułów w katalogu, zob. s. 52-140. A. Stogowska, op. cit. podaje liczbę 8 inkunabułów, zob. s. 56 lecz nie wymienia ich nazwy.